

УДК 336. 741

*В.М.Домрачев, К.О.Гусев, Т.О.Семененко*

## ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ЗАГРОЗИ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ

Проаналізовано сучасні загрози фінансовій системі України. Показано зв'язок цих загроз з динамікою показників економічного розвитку, динамікою ВВП. Надано рекомендації стосовно можливих рішень з напрямів реформування економіки.

The aspects of current status of economy of Ukraine are analysed and proposed conception of construction of development economy strategy. Recommendations are offered in relation to actions for its development. The modern threats are analysed to the financial system of Ukraine. Connection of these threats is shown with the dynamics of indexes of economic development, dynamics of GDP. Recommendations are given in relation to the possible decisions from directions by reformation of economy.

Ключові слова: демографія, кредитний ризик, комерційні банки, курс валюти, зовнішня заборгованість.

Keywords: monetary systems, money stability, demography, credit risk, commercial banks, currency exchange rate, external debt.

**Постановка проблеми.** На теперішній час накопичено багато питань стосовно подальшого розвитку економіки України. Відповіді на основні макроекономічні питання не є простими [1 – 9] і потребують додаткового дослідження. Вплив агресії з боку Росії, політична нестабільність всередині держави, політичні зміни у США та останні події на світовому фінансовому ринку відчуються у поточному стані економіки України та формують цілу низку загроз. Останнім часом було анонсовано європейський вибір України. У цих умовах першочерговим завданням, що постало перед ВР, урядом та НБУ, є розроблення концепції побудови стратегії розвитку України та її економічної політики шляхом реформування. Реформи мають відповідати вимогам виборців щодо підвищення їх життєвого рівня. Реформи мають супроводжуватись законодавчою відповідальністю за їх провадження. Не може бути заяв відносно напрямку реформ у певному напрямку, а дій спрямованих у протилежному (що є загальноприйнятою практикою в Україні).

**Аналіз досліджень і публікацій, в яких розглядають вказану проблему.** Питанням побудови стратегії розвитку країни з відкритою економікою у напрямі протидії загрозам фінансовій системі країни присвячено дослідження багатьох українських та іноземних вчених, зокрема у межах досліджень МВФ та Світового банку [1, 6]. Стратегії залежать від напрямку побудови моделі економічного розвитку: ринкова (капіталістична), планова (соціалістична), змішана (коли державний чиновник є також і капіталістом) чи кланово-олігархічна (фінансово-промислові групи), яка запроваджена в Україні за часів незалежності. Кожна з моделей, у свою чергу, має багато різновидів. Однозастійної думки щодо переваги певної моделі досі не обрано. Однак

для всіх моделей є загальні умови — це забезпечення достовірних даних для їх функціонування: обліку, аналізу, прогнозування та планування.

Важливість побудови комп'ютерної моделі функціонування планової економіки вказував радянський вчений В.Глушков [ 2 ]. У свою чергу Фридрих Хайек [4] віддає перевагу ринковій економіці. Він вважає, що в рамках класичної теорії, слід розглядати людей раціональними, якщо не доведено зворотне, причому вони вміють добре визначати, в чому їх дійсна вигода, і вони маніпулюють системою для того, щоб цієї вигоди досягти. У цілому сучасна історія порівняно з історією Греції свідчить, що ми ще далекі від розв'язання дилеми: чи є планування альтернативою ринковому хаосу. У тих же як ринкових, так і планових економіках є багато невирішених проблем.

Українська економіка не є більш захищеною, ніж грецька. Серед основних питань відповіді, від яких залежить подальший напрям розвитку української економіки, лежать у площині економічній та фінансовій, зокрема:

чому при падінні ціни на нафту на світовому ринку ціни на паливо в Україні не змінюються відповідно (з урахуванням курсу іноземної валюти), а іноді мають протилежний тренд;

- чому кошти, направлені на рефінансування банків, використовують для **спекулятивних операцій на валютному ринку**;

- чому уряд стимулює зубожіння населення за рахунок **підвищення тарифів** і зменшення витрат на соціальні програми (що в основному вплине на найбільш вразливі верстви населення), а не за рахунок податкового реформування та введення податку на капітал (загальноосвітня практика);

- чому уряд системно знищує освіту, науку та охорону здоров'я замість проведення справжньої податкової реформи, тощо.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Поточний стан економіки України характеризують присутністю великих ризиків, які пов'язані з невизначеністю динаміки багатьох макроекономічних параметрів. Тому стратегія розвитку спрямована на запобігання, зокрема фінансових загроз, має складатися з двох складових частин: стабілізація та сам розвиток.

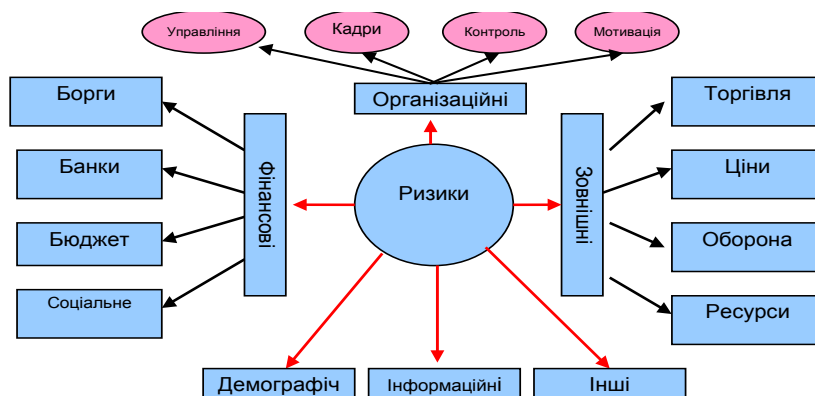
Короткострокова стратегія розвитку економіки України на найближчі 3 роки має враховувати найбільші поточні ризики у комплексному взаємному зв'язку та бути направлена на зменшення цих ризиків.

Концепція: стратегія має ґрунтуватися на аналізі короткострокових, середньострокових та довгострокових ризиків та розробленні заходів уникнення можливих наслідків негараздів, з якими ці ризики пов'язані (Рис.1).

Серед головних загроз економіці та фінансовій системі України слід зазначити наступні:

Зовнішні: надто великий зовнішній борг; від'ємне торгівельне сальдо; агресія з боку Росії.

Внутрішні: терористичні угруповання; демографічна **катастрофа**; злочинна курсова політика; системна і величезна корупція у владі; необґрунтована політика процентних ставок; скорочення споживання; зруйнована банківська система; дефіцит бюджету; антинародна соціальна політика.



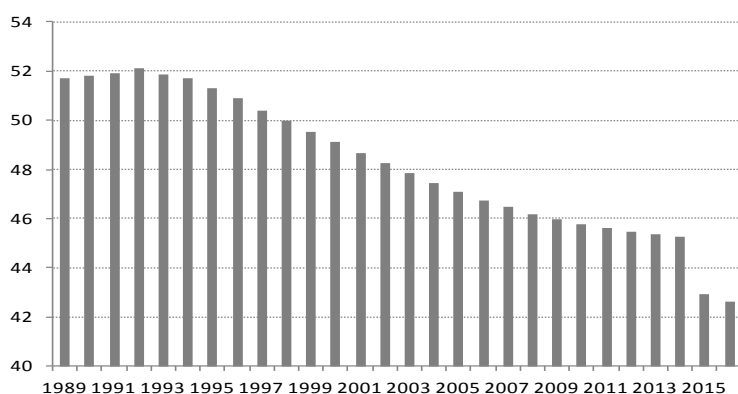
**Рис. 1.** Схема ризиків, що складає основу розроблення стратегії економічного розвитку

Причини: непрозора (підклимна) приватизація; кланово-олігархічна економіка (симбіотичні клани та паразитичні клани з вертикальною структурою, захисні та агресивні клани з горизонтальною структурою тощо); антисоціальна політика уряду; розкрадання бюджетних коштів; пограбування коштів МВФ (через НБУ); прихована економічна залежність від Росії (відсутня переорієнтація); вступ до СОТ.

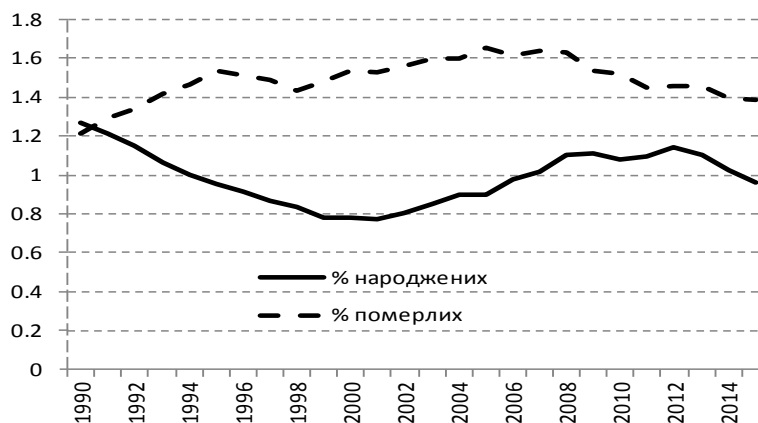
Розглянемо ретельніше деякі з реальних загроз фінансовій системі України, які загрожують існуванню української державності.

**Демографічна політика**

Результатом багатьох економічних експериментів в Україні (негарздів) стала катастрофічна демографічна ситуація (рис.2, 3).



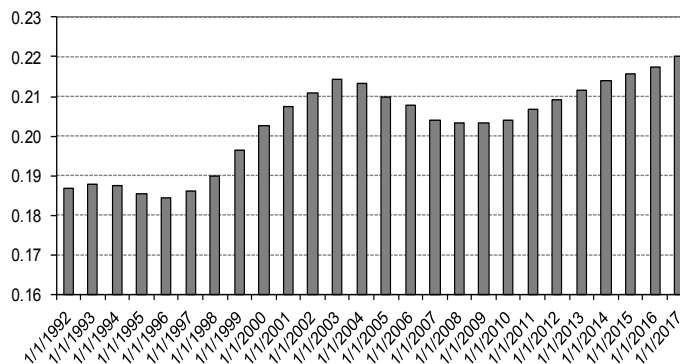
**Рис. 2.** Динаміка кількості населення в Україні, тис., на 1 січня 2017 р.  
Джерело: [ 10]



**Рис. 3.** Динаміка народжуваності та смертності населення в Україні, %.  
Джерело: [10]

За часів незалежності населення України скоротилося з 51,9 млн (1991 р.) до 42,6 млн (на 01.11.16) [10].

Крім падіння загальної кількості населення України має місце його старіння (рис.4). У результаті різкого скорочення працездатного населення та його старіння виникає додатковий тиск на бюджет України та пенсійний фонд.



**Рис. 4.** Динаміка відношення населення старше 60 років до всього населення України.  
Джерело: [10]

Вирішенням проблеми демографічного спаду має бути передусім забезпечення молоді відповідного рівня життя, робочими місцями та відповідною заробітною платнею. Необхідно надати перспективи молоді. Відомо, що хазяї підприємств у системі, побудованій на ринкових принципах, основну частку прибутку розподілять на власну користь, не залишаючи ресурсів на інноваційний розвиток. При цьому працівникам платять мінімальну зарплату. Тут виникає питання стосовно ролі держави у регулюванні чи мінімальної платні за працю чи надання кращих умов праці на державних

підприємствах, чи сплати соціальних дотацій (які беруться з бюджету, який формують за рахунок податків чи ренти ресурсів держави).

Хоча Україна і не є одноосібним лідером щодо зменшення населення (рис. 5), **терміново** необхідно приймати запобіжні заходи для вирішення проблем з демографією.

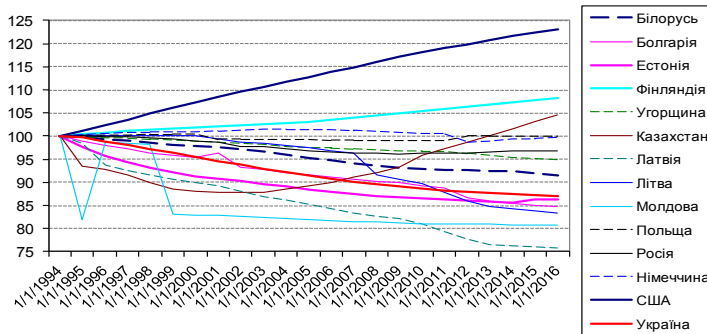


Рис. 5. Динаміка чисельності населення окремих країн, 1993 = 100. Джерело: [7]

Необхідно розробити заходи з покращення якості життя. Це зокрема забезпечення молоді житлом, умовами працевлаштування, заробітною платною достатньою для утримання сім'ї.

Протиріччя полягає в тому, що покращення якості життя має супроводжуватися зростанням ВВП і потребує узгодженості з багатьма іншими макроекономічними показниками [3]. Цей факт підтверджують останні події у Греції.

**Зовнішня заборгованість**

Іншою гострою проблемою національної економіки, з якою пов'язано багато інших, є залежність України від зовнішнього боргу: за останні десять років накопичено більш ніж сто мільярдів додаткового зовнішнього боргу (гроші, які не надійшли до економіки). Україна опинилася серед тих країн, які щорічно мають повертати кількість боргу більшу, ніж вона може отримати від зовнішніх кредиторів (рис. 6).

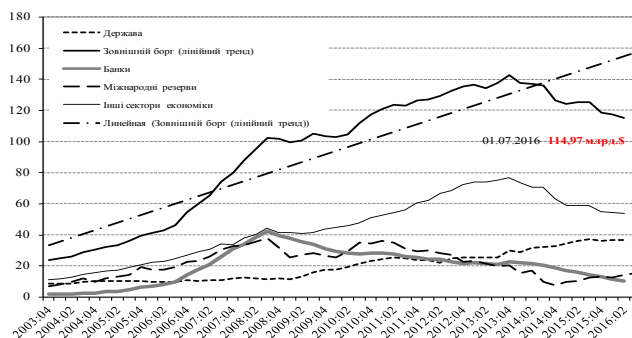
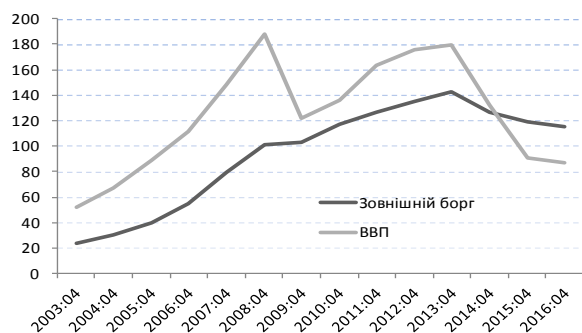


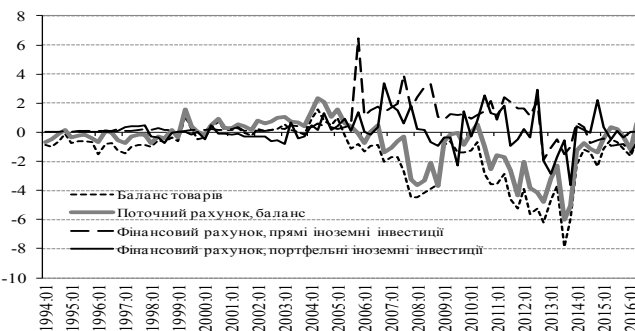
Рис. 6. Квартальна динаміка складових зовнішнього боргу України, \$ млрд Джерело: [ 9 – 11]



**Рис. 7.** Динаміка зовнішнього боргу та ВВП України, \$ млрд. Джерело: [ 9 – 11]

стабільний чистий притік ресурсів впродовж відносно довгого часу (рис. 7). Ці рекомендації зазвичай містять стелі для рівня зовнішньої заборгованості й термінів її погашення. Одним з інструментів регулювання зовнішньої заборгованості є девальвація національної валюти. Але девальвація збільшує частку прибутку, що йде на покриття сплати відсотків за зовнішньою заборгованістю (як державного, так і приватного сектору), тим самим знижуючи сумарний попит і скорочуючи обсяг виробництва. Іншим наслідком девальвації може бути збільшення бюджетного дефіциту: це може статися в тому випадку, коли збільшення відсотків за зовнішньою заборгованістю спричинене девальвацією, разом із зростанням еквівалента інших інвалютних компонентів витрат уряду у національній валюті переважає домінуюче збільшення в прибутках, пов'язане із зростанням виражених у національній валюті еквівалентів іноземних дотацій і податків на зовнішню торгівлю. Це погіршення стану бюджету, якраз тоді, коли економіка потребує корегування в зворотному напрямі може компенсуватися скороченням урядових витрат (виключаючи ті, які приносять прибуток у вигляді відсотка).

Без запровадження стратегії ефективного вирішення проблеми зовнішнього боргу Україну очікує багаторічна стагнація економіки і дефолт. Одним з найважливіших напрямів зведення платіжного балансу є позитивне сальдо торговельного балансу. Уряд України досі не прийняв заходів з переорієнтації торговельних операцій з російського ринку на європейський, хоча і скоротив у 2014–2016 рр. від'ємне сальдо торговельного балансу (рис. 8–10). Новий кредит МВФ в основному йтиме на розрахунки (погашення попередньої заборгованості) за боргами. Але без кредитів МВФ, які дозволять



**Рис. 8.** Динаміка складових поточного рахунку України, \$ млрд. Джерело: [ 9 – 11]

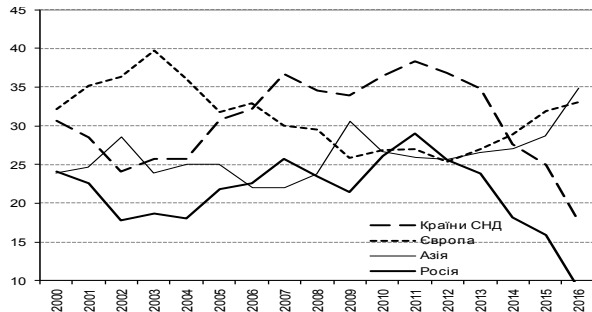


Рис. 9. Динаміка складових експорту України, %. Джерело: [ 9 – 11]

здійснити нове кредитування, запобігти дефолту неможливо.

У таких надзвичайних ситуаціях уряди частіше за все вдаються до підвищення податків або розширення фінансування що і відбувається в Україні. У результаті – зростаюча «втеча» капіталу, яка чинить тиск як на національну валюту (її подальше знецінення), так і на внутрішню процентну ставку (її підвищення, щоб боротися із

«втечею» капіталу). Розвиток інфляційних процесів також штовхає до підвищення номінальних процентних ставок. Ці повторні ефекти, що впливають на валютний курс і процентні ставки, звичайно призводять до подальшого погіршення фінансово-бюджетної ситуації.

Ці тенденції роблять проведення фінансової політики в умовах великої зовнішньої заборгованості особливо важкою справою. Труднощі ще більше зростають при наявності інфляції. Отже необхідним є подальше вивчення всіх взаємозв'язків, які повинні братися до уваги при виборі як правильних політичних дій в монетарній політиці.

Як чітко вказують науковці МВФ, Світового банку та їх колеги [6-8] вирішення двох вищезазначених завдань, покращення платіжного балансу та рівня життя, у певній площині протирічають одне одному.

**Регулювання пропозиції, валютного курсу**

Валютний курс відіграє непряму роль у впливі на грошовий попит. Знецінення валюти створює надмірний попит на реальні запаси готівки. Тому девальвація є не що інше, як політика по зниженню витрат.

Відомо, що валютний ринок впливає на стан банків та купівельну спроможність населення.

В економічній літературі точаться тривалі дискусії навколо твердження, що найбільш логічний спосіб виправлення зовнішнього дисбалансу, який неможливо (або не треба) більше фінансувати, полягає в тому, щоб дати змогу обмінному курсу національної валюти знайти своє рівноважне значення на ринку, тобто ввести плаваючий курс. Однак такій позиції висуваються контраргументи: зовнішні обмінні ринки для валют багатьох країн, що трансформуються, дуже скудні, щоб запобігти надмірній мінливості курсів, у той час як для відкритої економіки невеликої країни розумна міра стабільності валют-

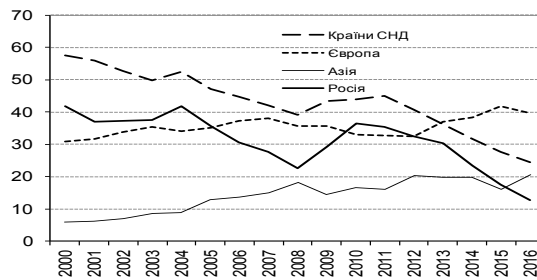


Рис. 10. Динаміка складових імпорту України, %. Джерело: [ 9 – 11]



**Рис. 11.** Динаміка курсів валют окремих країн відносно долара США. Джерело: [ 9 – 11]

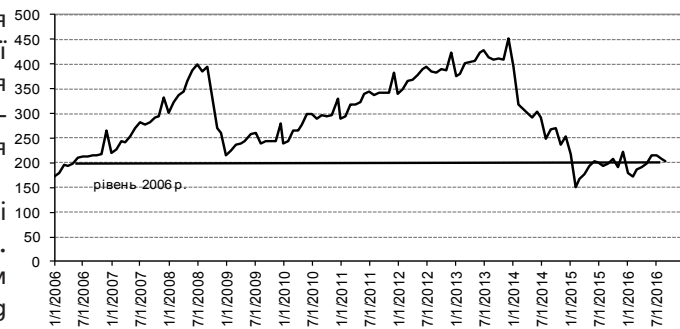
ного курсу є необхідною умовою загальної фінансової стабільності. З моменту введення в 1973 р. плаваючих курсів основних валют МВФ не займав жорсткої позиції з цього питання, надаючи державам самим вибирати режим обмінного курсу своєї валюти. Головною умовою було своєчасне вжиття заходів здатних підтримувати необхідний рівень міжнародної

конкурентоздатності товарного сектору.

В Україні за часів незалежності в результаті невиваженої валютної політики НБУ відбулась безпрецедентна девальвація гривні (рис.11). За часів незалежності гривні знецінилась на порядок більше ніж валюти країн - сусідів. Необгрунтована різка девальвація гривні призвела до різкого падіння рівня реальної заробітної платні та рівня споживання населення України по відношенню до населення країн -сусідів (рис.12).

Це відбулось на фоні збільшення грошової маси.

Так, за повідомленням інтернет-видання [ukrop.org](http://ukrop.org) від 20.11.2016 середня заробітна платня у 2015 році склала: Росія - 558 доларів США, Китай —



**Рис. 12.** Динаміка середньомісячної заробітної плати перерахованої по курсу долара США. Джерело: [ 9 – 11].

Банки та вкладники в результаті валютних махінацій НБУ також зазнали значних втрат (рис. 13 ). Їхні вклади реально знецінились до рівня 2005 року.

Стратегія розвитку економіки України має враховувати вирішення низку інших проблем економіки, які не знайшли відображення у межах цього дослідження, зокрема проблеми з внутрішньою заборгованістю та з оздоровленням банківської системи. Також важливою є проблема стабілізації фінансового ринку та отримання зовнішніх інвестицій для розвитку реального сектору національної економіки.

**Висновки.** Необхідно подолати безвідповідальність уряду та НБУ. Неузгодженість дій НБУ та КМУ призводить до того, що грошові кошти, які надаються банкам у вигляді рефінансування, замість сприяння стабілізації економіки потрапляють на спекулятивний ринок і дозволяють отримувати надприбутки окремим, близьким до



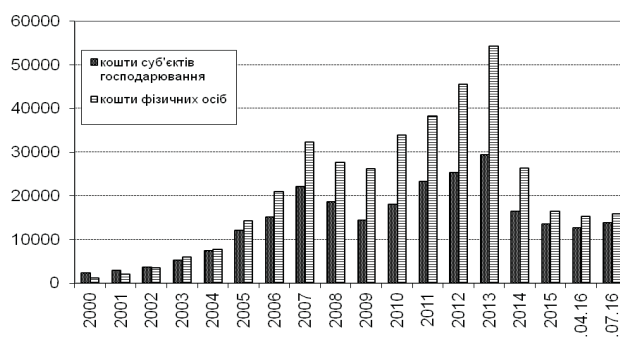


Рис. 13. Динаміка вкладів у банки України перерахованих у \$, млн. дол.США Джерело: НБУ

влади банківським групам (ситуація майже повторює ту, що була при Януковичі). Цього не може бути без сприяння, зокрема, з боку НБУ.

*Рекомендації уряду та НБУ:* розроблення стратегії розвитку економіки України, спрямовану на поліпшення рівня життя широким верствам населення, а не групи олігархів;

забезпечення стабілізації банківської системи України, яка сприятиме відновленню виробництва; розроблення гнучкої програми керування зовнішньою заборгованістю; проведення більш незалежної грошово-кредитної політики з метою запобігання високій інфляції; посилення регулювання діяльності банків в Україні, зокрема, переглянути значення економічних нормативів регулювання; запровадження жорсткого контролю за обігом коштів між учасниками ринку з метою використання коштів для потреб економіки та інвентаризація майнових прав суб'єктів господарської діяльності. На шляху до вирішення цього питання були б корисним ввести в Україні юридичну відповідальність за прийняття рішень різних гілок влади щодо економічної політики, які вочевидь спрямовані на завдання шкоди економіці держави.

1. Бланшар О. Макроэкономика: учебник / О.Бланшар. — М.: Изд.дом. Гос. Ун-та — Высшей школы экономики, 2010. — 671 с.;
2. Глушков В.М. Макроэкономические модели и принципы построения ОГАС / В.М.Глушков. — М.: «Статистика», 1975. — 160 с.;
3. Домрачев В.М. Формування монетарної політики в Україні: Монографія / Домрачев В.М. — К.: Видавництво «Логос», 2012. — 467 с.;
4. Фридрих Хайек. Дорога к рабству. — М.: Астрель, 2012. — 317 с.;
5. Гржебин А. Экономическая политика / А. Гржебин. — М.: ТЕРРА, 1995. — 239 с.;
6. Алачевич М. Политическая экономия Всемирного банка: начальный период / М. Алачевич. — М.: Весь мир, 2012. — 192 с.;
7. Міжнародний валютний фонд [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imf.org>. — Дата звернення: 2016 р.;
8. Європейська комісія [електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Minimum\\_wage\\_statistics/](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Minimum_wage_statistics/). — Дата звернення: 2016 р.;
9. Світовий банк [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://databank.worldbank.org>. — Дата звернення: 2016 р.;
10. Державна служба статистики України [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>. — Дата звернення: 2016 р.;
11. Національний банк України [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>. — Дата звернення: 2016 р.